

NETURTINĖS ŽALOS SAMPRATA BEI JOS KOMPENSAVIMO PROBLEMOS CIVILINĖJE IR BAUDŽIAMOJO PROCESO TEISĖJE

Doktorantas Antanas Rudzinskas

Lietuvos teisės universitetas, Teisės fakultetas, Civilinės ir komercinės teisės katedra,
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 71 45 87
Elektroninis paštas ctk@ltu.lt

Pateikta 2000 m. gruodžio 22 d.

Parengta spausdinti 2001 m. rugpjūčio 21 d.

*Recenzavo Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Civilinės teisės ir civilinio proceso teisės katedros
prof. habil. dr. V. Mikelėnas ir Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Baudžiamojo proceso katedros
vedėjas prof. dr. E. Palskys*

S a n t r a u k a

Dėl teisės pažeidimo nukentėjęs asmuo gali patirti ne tik turtinę, fizinę žalą, bet ir dvasines, psichines kančias bei specifinius fiziologinius pokyčius. Visa tai neigiamai veikia dvasinę žmogaus savijautą. Lietuvos Respublikos piliečių 1992 m. spalio 25 d. referendume priimtos Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnyje deklaruojama, jog asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas. Būtent priėmus Konstituciją Lietuvos teisės istorijoje moralinės žalos atlyginimas pirmą kartą tapo Konstitucine nuostata.

Šiame straipsnyje nagrinėjamas neturtinės (moralinės) žalos instituto formavimasis Lietuvoje. Gramatiniu ir sisteminiu teisės aiškinimo metodu atskleidžiama neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos baudžiamajame procese. Autorius taip pat analizuoja įvairių užsienio valstybių (Vokietijos, Prancūzijos, Rusijos, Anglijos) teisės norminius aktus, reglamentuojančius neturtinės žalos institutus. Be to, straipsnyje norima išsiaiškinti, kaip bus atlyginama dėl nusikaltimo padaryta neturtinė žala, kai įsigalios naujasis Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas.

Moralinės (neturtinės) žalos samprata, žalos kompensavimas Lietuvos teisinėje sistemoje yra sąlygiškai naujas dalykas. Tarpukario Lietuvoje (1918–1940 m.) galiojo Carinės Rusijos imperijos įstatymų sąvado X tomo I dalies 670 straipsnis, kuris numatė neturtinės žalos atlyginimo galimybę, jei įžeistas arba įskaudintas asmuo dėl to patiria turto arba kredito nuostolius [1, p. 173]. 1940–1990 m., kai Lietuva buvo TSRS sudėtyje, tuometinė vyraujanti teisinė sąmonė iš viso nepripažino moralinės žalos instituto, nes tai prieštaravo visuomenės moralės nuostatoms. Neturtinės žalos kompensacija buvo visiškai atmetama. Žmogaus patirti fiziniai skausmai ir dvasiniai sukrėtimai negalėjo būti tiksliai įvertinti pinigais, nes tai labai subjektyvu ir asmeniška, o bandymas tai įvertinti pinigais buvo „amoralus“. Teisinėje literatūroje ši tema beveik nebuvo nagrinėjama, nes dauguma mokslininkų sutikdavo, kad atlyginti moralinę žalą iš principo neįmanoma [2, p. 83; 3, p. 326].

Vis dėlto kai kurie tarybiniai mokslininkai, nepaisydami visuotinai priimtinos nuostatos, teigė, jog reikia atlyginti moralinę žalą, kuri atsiranda pažeidus asmeninius neturtinius santykius [4, p. 202; 5, p. 10; 6, p. 15].

1990 m. vasario 19 d. Lietuvoje buvo priimtas Spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymas, kuris numatė galimybę atlyginti moralinę žalą [7]. Priėmus minėtą

įstatymą Lietuvoje buvo pradėtas kurti moralinės žalos institutas. 1992 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos piliečiams referendume priėmus Lietuvos Respublikos Konstituciją, moralinės žalos atlyginimas tapo Konstitucine nuostata.

Įgyvendinti konstitucinę asmens teisę į moralinės žalos atlyginimą baudžiamajame procese Lietuvoje vis dar sudėtinga. Jeigu asmeniui nusikalstama veika padaroma žala, įskaitant ir moralinę, jis pripažįstamas nukentėjusiuoju pagal LR BPK 60 straipsnį. Šis straipsnis jau buvo 1961 m. priimtame BPK, tačiau neturtinė (moralinė) žala baudžiamajame procese tiek anksčiau, tiek dabar suprantama „siaurąja“ prasme, t.y. tik kaip tam tikrų nusikaltimų, numatytų LR BK 132 (šmeižimas), 133 (įžeidimas) straipsniuose, padarinys. Šiuo atveju moralinė žala – „asmens orumo, jo garbės pažeminimas, dvasinių kančių jam suteikimas“ [9, p. 92]. Kita teisės šaka – civilinė teisė – šiuo klausimu nuveikė daugiau. Moralinės žalos atlyginimas pagal dabar galiojančią LR CK yra numatytas 7¹, 485, 486 straipsniuose. LR CK 539 straipsnis numato galimybę atlyginti nematerialinę žalą, padarytą autorinių teisių pažeidėjo.

Pagal šiuo metu galiojančius įstatymus nėra galimybės nukentėjusiajam atlyginti padarytą „moralinę“ (neturtinę) žalą, nes baudžiamojo proceso įstatymas numato vienintelį atvejį – asmenį pripažinti civiliniu ieškovu tik tada, kai jam padaroma materialinė žala (LR BPK 61 str.). Taigi susidaro gana įdomi situacija. Galiojantys teisės aktai preziumuoja, kad nusikalstama veika gali būti padaroma moralinė (neturtinė) žala, o atlyginimo procedūros baudžiamasis procesas nenumato. Reikia tikėtis, jog netolimoje ateityje situacija iš esmės keisis, nes pagal LR BPK projekto 100 straipsnį civilinis ieškovas iš įtariamojo asmens galės reikalauti atlyginti jam padarytą ne tik turtinę arba fizinę, bet ir moralinę žalą [10, p. 70]. LR CK projekte 6.250 straipsnio 2 dalyje buvo numatyta:

„Neturtinė žala atlyginama tik įstatymo nustatytais atvejais. Neturtinė žala yra visais atvejais atlyginama, kai ji padaroma nusikaltimu, taip pat, kai žala padaryta asmens sveikatai ar asmens gyvybės atėmimu bei kitais įstatymo nustatytais atvejais“.

Priėmus naują LR CK [11], pasikeitė neturtinės žalos atlyginimo redakcija.

Galutinė LR CK 6.250 straipsnio 2 dalies redakcija yra tokia:

„Neturtinė žala atlyginama tik įstatymų nustatytais atvejais. Neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikaltimo, asmens sveikatai ar dėl asmens gyvybės atėmimo bei kitais įstatymų nustatytais atvejais. Teismas, nustatydamas neturtinės žalos dydį, atsižvelgia į jos pasekmes, šią žalą padariusio asmens kaltę, jo turtinę padėtį, padarytos turtinės žalos dydį bei kitas turinčias reikšmės bylai aplinkybes, taip pat į sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijus“.

Nuoseklumo dėlei reikėtų išsiaiškinti, kas gi iš viso yra moralinė (neturtinė) žala. Terminas „moralinė žala“ vartojamas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, LR BPK 60 straipsnyje, LR BPK projekto 99, 100 straipsniuose, LR CK 7¹, 485, 486 straipsniuose ir kituose įstatymuose [12; 13]. LR CK 539 straipsnyje vartojama „nematerialinė žala“.

Aukščiausiojo Teismo senatas 1998 m. gegužės 15 d. nutarime Nr. 1 [14, p. 58] yra pateikęs moralinės žalos sąvoką:

„Moralinė žala laikomi: asmens dvasinis skausmas, išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas, gero vardo praradimas ir pan., padaryti veiksmais, kuriais pažeista asmens garbė ir orumas, privataus gyvenimo neliečiamumas“.

Naujojo LR CK 6.250 straipsnio 1 dalyje yra numatyta neturtinės žalos definicija:

„Neturtinė žala yra: asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendra-

vimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinta pinigais“.

Užsienio valstybėse moralinė (neturtinė) žala suprantama ir jos atlyginimas reglamentuojamas panašiai kaip ir Lietuvoje. Neturtinės žalos atlyginimą Vokietijos Federacinėje Respublikoje reglamentuoja 1896 m. Civilinio kodekso („*Bürgerliches Gesetzbuch*“) 847 paragrafas „*Schmerzensgeld*“ [15] (skausmo pinigai). Minėta teisės norma numato galimybę kompensuoti patirtą nematerialinę žalą (*immaterieller Schaden*). Žala atlyginama, jeigu ji atsiranda tik konkrečiai nurodytais atvejais, būtent: pažeidus asmens kūno neliečiamybę, sveikatos sužalojimo atveju, neteisėtu laisvės atėmimo atveju, kai moteris verčiama prievarta turėti nesantuokinius lytinius santykius (pagal mūsų baudžiamąją teisę tai prilygsta išžaginimui (LR BK 118 str.).

Vokietijos teismai, tiesiogiai taikydami savo šalies Konstitucijos 1 ir 2 straipsnius, išplėtė Civilinio kodekso 847 straipsnį ir numatė galimybę priteisti nematerialinės žalos atlyginimą pažeidus ir kitas asmenines neturtines teises [16, p. 16–17].

1804 m. priimtame Prancūzijos civiliniame kodekse [17], dar vadinamame Napoleono kodeksu, nėra konkretaus straipsnio, apibūdinančio moralinę žalą (*prejudice moral*) ir jos atlyginimą, tačiau jau nuo XIX a. teismai taiko moralinės žalos atlyginimą, remiantis principu, jog visokia žala įstatymo numatytais atvejais privalo būti atlyginta [18, p. 106]. Vadovaujantis PR CK 1382 paragrafu, kiekviena veika, dėl kurios padaroma žala, įpareigoja asmenį, kaltą dėl padarytos žalos, ją padengti. Teismų praktika žalos patenkinimą išaiškino kaip ekonominės ir neekonominės žalos atlyginimą [19, p. 31].

Prancūzijos juridinėje literatūroje ir, be abejo, teismų praktikoje moralinė žala gali būti kelių rūšių [18, p. 106]:

1. Moralinė žala (*dommage moral*):

- padaroma pažeidus asmens garbę, privataus gyvenimo neliečiamybę arba net kitais asmens teisių pažeidimo atvejais;
- jai priskiriamas asmenų patiriamas skausmas dėl artimo žmogaus mirties.

2. Nematerialinė žala (*dommages immatériels*), kurią sudaro:

- žala dėl fizinių kančių;
- estetinė žala;
- malonumų praradimas, t.y. gyvenimo džiaugsmo (galimybės sportuoti arba užsiimti menu ir pan.).

Rusijos Federacinės Valstybinė Dūma priėmė naują Civilinį kodeksą (2 dalių), kuris įsigaliojo 1995–1996 m. RF CK moralinė žala minima 12 straipsnyje (Civilinių teisių gynimo būdai), 151 straipsnyje (Moralinės žalos kompensacija), 152 straipsnyje (Garbės, orumo ir dalykinės reputacijos gynimas) ir 1099–1101 straipsniuose, kuriuose reglamentuojama moralinės žalos kompensacija [20].

RF CK 151 straipsnyje pateikta moralinės žalos sąvoka: „Moralinė žala – tai dvasinės ir psichinės kančios, kurios atsiranda pažeidus piliečio asmenines neturtines teises arba kėsintis į kitas nematerialines gėrybes, taip pat kitais įstatymo numatytais atvejais“.

Rusijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo plenumas 1994 m. gruodžio 20 d. priėmė nutarimą Nr. 10 „Kai kurie įstatymo taikymo dėl moralinės žalos kompensacijos klausimai“. Šis plenumo nutarimas nustatė bendrą tvarką taikant teisės normas, kurios reglamentuoja moralinės žalos atlyginimą, ir pateikė moralinės žalos sampratą: „Moralinė žala suprantama kaip dvasinės arba fizinės kančios, sukeltos veiksmų (neveikimo), kuriais kėsinamasi į žmogui nuo gimimo priklausančias arba įstatymo suteiktas nematerialines vertybes (gyvybę, sveikatą, asmens orumą, dalykinę reputaciją, privataus gyvenimo neliečiamumą, asmeninę ir šeimos paslaptį ir pan.), arba kuriais pažeidžiamos jo asmeninės neturtinės teisės (teisė naudotis savo vardu, autorystės teisė ir kitos neturtinės teisės, numatytos įstatymuose, ginančiuose teises į intelektualines veiklos rezultatus, arba kurie pažeidžia turtines piliečio teises. Moralinė žala pasireiškia dvasiniais išgyvenimais dėl giminaičių netekimo, negalėjimo tęsti aktyvaus visuomeninio gyvenimo, darbo netekimo, šeimos arba gydytojo paslapties atskleidimo, tikrovės neatitinkančių žinių, piliečių orumą arba dalykinę reputaciją žeminančių žinių paskleidimo, laikinų kokių nors teisių ribojimo arba atėmimo, fizinio skausmo, susijusio su

suluošinimu arba kitokiu sveikatos sužalojimu, arba dėl dvasinių išgyvenimų sukeltos ligos“ [21, p. 39].

Bendrosios teisės šalyse – Didžiojoje Britanijoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose, taip pat kaip ir kontinentinės teisės šalyse, moralinė (neturtinė, nematerialinė) žala atlyginama. D. Britanijoje ir JAV pastarieji terminai, apibūdinantys žalą, kuri atsiranda pažeidus asmenines neturtines vertybes, nevartojami, o visa tai atitinka kitos sąvokos:

- *psychological injury* (psichologinė žala);
- *psychiatric damage* (psichiatrinė žala);
- *nervous shock* (nervinis šokas, sukrėtimas);
- *ordinary shock* (paprastas šokas, sukrėtimas) [22; 23].

Šių sąvokų gausa „rodo skirtingą prievolių, kylančių iš žalos padarymo, teisinį reguliavimą: priklausomai nuo delikto rūšies ir kaltės formos, neturtinės žalos atlyginimas įgyja skirtingą teisinę reikšmę ir tikslą, o būtent esant neatsargumui – kompensacinę funkciją, esant tyčiai – kompensacinę baudos funkciją“ [24, p. 3]. Štai, pavyzdžiui, nervinis šokas (*nervous shock*) vartojamas norint apibūdinti ieškinį dėl neatsargaus delikto, padaryto dvasinio sužalojimo. Šiuo terminu galima atskirti ieškinius nuo kitų ieškinių, kai patiriamos dvasinės kančios tyčinio užpuolimo atveju arba nesilaikant kontraktų sąlygų [25, p. 2].

Apibendrinus tiek užsienio, tiek Lietuvos neturtinės žalos sampratą ir pateikiamus jos apibrėžimus, galima konstatuoti, jog neturtinė žala – tai tam tikri glausti neigiami asmens psichikos pokitimai, kurie būtinai įvyksta jo sąmonėje pažeidus asmenines neturtines ir turtines vertybes. Nemalonūs kūno pokyčiai (pakilęs kraujo spaudimas, galvos svaigimas ir skausmas, pykinimas, alpimas, nemiga), sujauktos emocijos, elgesio pokitimai, nerviniai tikai – fiziologiniai pokyčiai ir sutrikusios žmogaus psichikos funkcijos, paveikiančios fizinio asmens savijautą.

Nuo neteisėtos veikos nukentėjęs asmuo irgi patiria tam tikrus neigiamus fiziologinius pokyčius. Be to, sutrinka tam tikros asmens psichinės funkcijos, o tai visada paveikia žmogaus dvasinę savijautą. Tikriausiai niekas neprieštaraus, kad žmogaus psichika yra sudėtinė žmogaus sveikatos dalis. Žmogus gali sirgti ir psichikos ligomis, kurios sunkiai ir ilgai gydomos. Net įstatymų leidėjas sveikatą apibūdina taip: „Ne tik ligų ir fizinių defektų nebuvimas, bet ir fizinė, dvasinė bei socialinė žmonių gerovė“ [26, p. 94]. Pasaulinė sveikatos apsaugos organizacija apibūdina sveikatą kaip „fizinės, psichinės ir socialinės gerovės vienybę“ [27, p. 38].

Taigi galime apibendrinti, kad neturtinė žala yra ne kas kita kaip pakenkimas fizinio asmens sveikatai, tiksliau – psichinei sveikatai, kuri yra valstybės teisinės apsaugos objektas. Taigi tiksliausiai neturtinę (moralinę) žalą apibūdintume kaip psichinę žalą, nes tada aiškiai suprastume, koks teisinės apsaugos objektas yra pažeistas. Taip pat reikėtų pažymėti, jog terminai „neturtinė žala“ ir „moralinė žala“ neatspindi, kokioms vertybėms padaroma žala, o tarpusavyje jie skiriasi tik lingvistine prasme.

Tarptautinių žodžių žodynas terminą „moralė“ aiškina kaip kilusį iš lotyniško žodžio „*moralis*“ – dorovė; tai – žmonių elgesį reguliuojančios normos ir principai [28, p. 329].

Dorovė – žmonių pažiūrų bei įsitikinimų ir kartu jų praktinių santykių sritis [29, p. 51]. Taigi neteisėtai ar net dėl nusikaltimo negali būti padaroma žala tokiam abstrakčiam dalykui kaip dorovė. Žala padaroma tik teisės normų saugomiems tam tikriems visuomeniniams teisiniams santykiams, tiksliau tariant, teisinių santykių objektams, valstybės saugomoms vertybėms (gyvybei, sveikatai, turtui, laisvei, valstybės nustatyta valdymo tvarkai ir pan.). Kitaip tariant, negali būti padaroma žala toms vertybėms, kurios nėra teisinis apsaugos objektas. Pavyzdžiui, gydytojais yra nustatę, jog tabako rūkymas kenkia ne tik rūkančio asmens, bet ir aplink jį esančių žmonių sveikatai, tačiau įstatymo leidėjas nedraudžia žmonėms rūkyti. Už tabako rūkymą nėra numatyta nei civilinė, nei baudžiamoji atsakomybė.

1992 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos piliečių referendume priimtos Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnyje nustatyta, jog „asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas“ [8, p. 20]. Būtent priėmus Konstituciją pirmą kartą Lietuvos teisės istorijoje moralinės žalos sąvoka ir jos atlyginimas tapo konstitucine nuostata. Nors Konstitucijoje vartojama „moralinės žalos“ sąvoka ir neatitinka jos turinio, tačiau dėl

sudėtingos socialinės ir politinės 1990–1992 m. aplinkos, kurioje buvo kuriama ir priimta Lietuvos Respublikos Konstitucija, manyčiau, turėtume būti atlidūs jos turiniui.

Civilinė teisė, kaip ir kitos teisės šakos, reguliuoja ir saugo tam tikros rūšies visuomeninius teisinius santykius. Civilinės teisės reguliuojami turtiniai ir asmeniniai neturtiniai santykiai yra arba susiję, arba nesusiję su turtu (LR CK 1 str.). Taigi kaip matyti, Civilinis kodeksas neturtinių visuomenių santykių iš viso nereguliuoja. Kyla klausimas – ar gali būti padaroma žala civilinėje teisėje tiems visuomeniniams santykiams, kurie nėra civilinių teisių santykių objektai? Žinoma, kad ne. Žala padaroma turtui – turtinė žala, žala, padaroma asmeninėms neturtinėms vertybėms – asmeninė neturtinė žala, tačiau jokia būdu negali būti padaroma vien tik neturtinė žala. Kita vertus, terminų vartojimas yra susitarimo reikalas. Jeigu terminas prigyja teisinėje sąmonėje ir yra aiškus ne tik teisininkams, manau, jo nevertėtų keisti kitu.

Šiuo metu galima konstatuoti, jog dabar teisės sistemoje ir teisininkų sąmonėje stipriai įsitvirtinę du terminai – „moralinė žala“ ir „neturtinė žala“, kurie vartojami kaip sinonimai.

Asmeniniai neturtiniai santykiai, nesusiję su turtu, atsiranda dėl nematerialinių gėrybių, neatskiriamų nuo žmogaus ir apibūdinančių asmenybę [30, p. 17]. Tai garbė, orumas, geras vardas, asmens reputacija. Žala šioms vertybėms pasireiškia įvairiais dvasiniais arba fiziniiais skausmais, atsirandantiems paskelbus garbę ir orumą žeminančias ir tikrovės neatitinkančias žinias. Šiuo atveju teisės pažeidėjas savo veiksmais sukelia dvasinius išgyvenimus, t.y. pakenkia asmens psichinei savijautai. Žala padaroma fizinio asmens sveikatai, o tikrovės neatitinkančios žinios arba informacijos apie asmens privataus gyvenimą paskelbimas yra priemonė, pažeidžianti subjektines teises.

Vadovaujantis LR BPK 68 straipsniu, pareikštas civilinis ieškinys baudžiamojame byloje įrodinėjamas pagal LR BPK nustatytas taisykles. Iš to seka išvada, kad aplinkybės, sudarančios civilinio ieškino pagrindą ir nustatančios žalos mastą, įrodinėjimas priskirtinas parengtinio tyrimo institucijoms. Taigi joms reikės įrodyti ne tik materialinės, bet ir neturtinės žalos buvimą bei kitas civilinės atsakomybės sąlygas: neteisėtą veiką, kuria pažeidžiamos asmeniui priklausančios asmens neturtinės vertybės, priežastinį ryšį tarp veikos ir dėl to asmeniui kilusių fizinių skausmų arba patirtų psichinių išgyvenimų, kurių objektyvi išraiška labai priklauso nuo subjekto psichikos. Pavyzdžiui, verkimas – labiausiai paplitusi reakcija dėl patirto skausmo – yra ir liūdesio raiškos būdas, tačiau, ir tai yra labai svarbu, daugmaž vienodose situacijose skirtingos psichikos žmonės gali reaguoti labai skirtingai. Gali būti audringas emocijų prasiveržimas, lydymas verkimo, raudojimo, aimanavimo ir pan. ar išoriškai nepasireiškiantys, bet nuo to nėra kiek mažesni vidiniai išgyvenimai.

Įvairios ir labai skirtingos dvasinės kančios gali būti sukeltos asmenims, nukentėjusiems nuo visiškai skirtingų nusikaltimų, kurie turėtų sukelti reakciją, atitinkančią nusikaltimo pobūdį. Pateiksime tokį hipotetinį pavyzdį. Asmuo, neturintis pakankamai pinigų, ilgą laiką (5 metus) daug ir sunkiai dirbo, kol įsigijo išsvajotą automobilį, kurį po savaitės iš jo pavogė. Žmogus ištisas naktis nemiega, labai išgyvena, puola į depresiją ir t.t.

Kita situacija. Nužudomas žmogus. Jo artimieji nelabai jaudinasi, nes, tarkime, nemylėjo nužudytojo ir t.t. Artimiesiems jo gaila ir tiek. Palaidoja, apverkia ir užmiršta visam laikui, ir dėl to niekas nepatiria psichikos sutrikimų. Reziumuodami šiuos pavyzdžius galime teigti, jog išorinė reakcija į patirtus fizinius, dvasinius išgyvenimus priklauso nuo žmogaus individualių savybių (lyties, amžiaus, temperamento, charakterio, auklėjimo, požiūrio į gyvenimą ir pan.), todėl tradiciškai pasireiškiančios neigiamos emocijos, pavyzdžiui, verkimas, gali būti tik šalutinis įrodymas, grindžiantis neturtinės (moralinės) žalos buvimą, tačiau jokia būdu ne tiesioginis. Kyla klausimas, ar net ilgalaikį ir „gausų“ verkimą iš viso galima laikyti netiesioginiu įrodymu neturtinės žalos riboms apibrėžti, nes tai natūrali visų žmonių reakcija į patirtus išgyvenimus, nors ir neteisėtus. Galbūt kai kuriems žmonėms išgyvenimai gali pasireikšti sarkastiško juoko priepuoliais. Manyčiau, jog tiesioginiai neturtinės (moralinės) žalos įrodymai būtų tam tikri fiziologiniai individo sveikatos pakitimai (nemiga, depresija, emocijų sutrikimai), kurių gilumą ir dvasinių išgyvenimų trukmę, mastą, formas galėtų konstatuoti tik atitinkamos srities specialistai – psichiatrai, psychologai. Kai asmeniui padaromas kūno sužalojimas, jam skiriama teismo medicininė ekspertizė kūno sužalojimo sunkumo laipsniui nustatyti, nes tam reikia specialių žinių. Manau, joks teisėjas pagal nukentėjusiojo asmens su-

žalojimus ir jo pasakojimus negalės nustatyti, koks kūno sužalojimo laipsnis yra padarytas – apysunkis ar sunkus. Tuo tarpu pakenkus psichinei sveikatai, išgyvenimų, stresų, dvasinių kančių trukmę ir mastą, apimtis teisėjas turės nustatyti, nes skirdamas kompensaciją už patirtą moralinę žalą, turės atsižvelgti į neturtinės žalos padarinius (naujojo LR CK 6.250 str. 2 d.). Mano galva, siekiant objektyviai įvertinti patirtą neturtinę žalą būtina skirti psichiatrinę arba psichologinę ekspertizę, o neturtinės žalos kompensavimo dydis turėtų priklausyti nuo išgyvenimų, dvasinių kančių laipsnio, t.y. nuo neturtinės žalos padarinių.

Neigiamų individo psichinių išgyvenimų įrodinėjimo ir neturtinės žalos nustatymo fakto sunkumai, kylantys problemos apskaičiuojant materialinę žalą, didelis parengtinio tyrimo pareigūnų ir teismų darbo mastas reikalauja iš esmės keisti neturtinės (moralinės) žalos tradicinius nustatinėjimo būdus. Pirmiausia, manyčiau, vertėtų naujame LR CK įtvirtinti neturtinės žalos prezumpciją, kai žala dėl nusikaltimo padaroma asmens gyvybei ir sveikatai, galbūt net ir kitais įstatymo numatytais atvejais. Pagal dabar galiojančius įstatymus „neturtinės žalos“ prezumpcija nėra įtvirtinta. Tiek ieškovas, tiek atsakovas neturtinės žalos buvimą arba nebuvimą turi įrodinėti visomis numatytomis įrodinėjimo priemonėmis (LR CPK 57, 58 str.). Neturtinės žalos prezumpcija padėtų išspręsti keletą problemų. Pirmiausia, nukentėjusiesiems nuo nusikalstamų veikų, patyrusiesiems neturtinę žalą, nereikėtų dar kelis kartus patirti tai, kas jau buvo išgyventa. Pabandykime įsivaizduoti tokią situaciją: plėšikas įsibrauna į būstą, nužudo besipriešinantį vienturtį vaiką, pagrobia visas tėvų ir jų sūnaus santaupas ir brangenybes ir pasprunka. Nereikia toliau aiškinti, koks bus begalinis tėvų liūdesys ir sielvartas. Vis dėlto jiems vis tiek reikės parengtinio tyrimo metu, o vėliau teisme teismo tardymo metu pateikti įrodymus, patvirtinančius neturtinės žalos buvimą faktą. Nukentėję artimi giminiai mažiausiai vėl du kartus bus priversti patirti tuos psichinius išgyvenimus, nes įrodinėdami, kaip jie verkė, išgyveno, kad buvo padidėjęs kraujo spaudimas, skaudėjo galvą, kamavo nemiga ir t.t., turės grįžti į tą emocinę būseną, kokią jie patyrė, kai pamatė savo bute tą kraupų vaizdą, ir prisiminti tą savo būseną, kokios jie buvo gailėdamiesi sūnaus ir jį prisimindami. Patirti neigiami išgyvenimai dar kartą įrodys nukentėjusiojo tėvams, kodėl žmonės taip nepasitiki policija ir teismais. Tai viena iš nepasitikėjimo teisėsaugos institucijomis priežasčių, tačiau žmonėms visiškai nesuprantama, kodėl jiems patyrus dvasines kančias tai reikės vėl iš naujo pasakoti kvotėjui, tardytojui, o vėliau – teisėjui.

Kita problema, kurios pavyktų išvengti įteisinus neturtinės žalos prezumpciją, yra ta, kad sumažėtų darbo krūvis, tenkantis parengtinio tyrimo pareigūnams įrodinėjant moralinės žalos buvimą faktą. Jiems reikėtų įrodinėti tik materialinės, fizinės žalos dydį. Kyla klausimas, ar įtvirtinta neturtinės žalos prezumpcija neprieštaraus vienam iš teisės principų, jog asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas bus pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu? Manysčiau, jog ne. Egzistuoja labai įvairūs visuomeniniai teisiniai santykiai: baudžiamieji, susiję su baudžiamosios atsakomybės taikymu kaltinamajam, civiliniai teisiniai santykiai, susiję su civilinės atsakomybės taikymu už padarytą tiek turtinę, tiek neturtinę žalą ir t.t. Asmens nekaltumo prezumpcija galioja baudžiamųjų teisinių santykių atveju. Tačiau taikant kaltinamajam civilinę atsakomybę, vadovaujamosi kita kaltės prezumpcija, nes kaltės nebuvimą įrodinėja prievolę pažeidęs asmuo (LR CK 231 str.), t.y. kaltinamasis.

Lietuvos Respublikos Seimui pateiktas „Dėl neturtinės (moralinės) žalos atlyginimo, kai baudžiamųjų įstatymų numatyta veika yra suluošinamas asmuo, kitaip sužalojama jo sveikata ar atimama gyvybė laikinojo įstatymo projektas“ [31]. Labai gerai ir džiugu, jog minėtas problemas bandoma spręsti iš esmės.

Šis Laikinojo įstatymo projektas yra labai svarbus ir reikšmingas, gilinantį į neturtinės žalos, padarytos dėl nusikaltimo, atlyginimo problemas, todėl, manyčiau, būtų tikslinga mi-

nimą projektą išanalizuoti išsamiau.

Laikinis įstatymas turės reglamentuoti neturtinės (moralinės) žalos, atsiradusios baudžiamųjų įstatymų numatyta veika suluošinus fizinį asmenį arba kitaip sužalojus jo sveikatą arba atėmus gyvybę, atlyginimo sąlygas ir dydžius, taip pat atvejus ir tvarką, kada moralinę žalą turės kompensuoti Lietuvos Respublikos valstybė. Pagal Laikinojo įstatymo projekto 5 straipsnį, kai asmuo nužudomas tyčia arba neatsargiai, jo šeimos nariai įgyja teisę į neturtinės žalos kompensaciją. Ją turi sumokėti pavojingą veiką padaręs arba materialiai už jo veiksmus atsakingas asmuo. Vienkartinės kompensacijos dydis nustatomas neviršijant 200 šalies ūkio vidutinių darbo užmokesčių. Jeigu asmuo nužudomas dėl neatsargumo, kompensacijos dydis, priteisiamas šeimos nariams, turi būti ne didesnis kaip 100 šalies ūkio vidutinių darbo užmokesčių. Kai kaltininkas tyčia sužaloja nusikaltimo auką, priklausomai nuo sužalojimo sunkumo laipsnio vienkartinė kompensacija pagal Laikinojo įstatymo projekto 6 straipsnį gali būti:

- 1) esant sunkiam kūno sužalojimui – ne daugiau kaip 120 šalies ūkio vidutinių darbo užmokesčių;
- 2) esant apysunkiam kūno sužalojimui – ne daugiau kaip 80 šalies ūkio vidutinių darbo užmokesčių;
- 3) esant lengvam kūno sužalojimui – ne daugiau kaip 40 šalies ūkio vidutinių darbo užmokesčių.

Pagal Laikinojo įstatymo projekto 14 straipsnį jis turės įsigalioti kartu su naujuoju Lietuvos Respublikos baudžiamuoju kodeksu. Įsigaliojus naujam Lietuvos Respublikos civiliniam kodeksui kils tam tikrų prieštaravimų, nes Laikinojo įstatymo projekte, mano galva, pasirinkti netinkami neturtinės žalos apskaičiavimo kriterijai. LR CK 6.250 straipsnio 2 dalis nustato, jog teismas, „nustatydamas neturtinės žalos dydį, atsižvelgia į jos pasekmes, šią žalą padariusio asmens kaltę, jo turtinę padėtį, padarytos turtinės žalos dydį bei kitas turinčias reikšmės bylai aplinkybes, taip pat į sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijus“. Tuo tarpu įstatymo projektas numato, jog baudžiamųjų įstatymų uždrausta veika padarytos neturtinės žalos kompensavimo dydis nustatomas ne pagal LR CK 6.250 straipsnio 2 dalį, o pagal kitus kriterijus. Pavyzdžiui, gyvybės atėmimo atveju neturtinė žala atlyginama priklausomai nuo žalą padariusio asmens kaltės formos (tyčia ar dėl neatsargumo) ir neviršija nustatyto šalies ūkio vidutinių darbo užmokesčių (Įstatymo projekto 5 str.). Sutrikdžius sveikatą – priklausomai nuo neturtinę žalą padariusio asmens kaltės, nukentėjusiojo asmens kūno sužalojimo sunkumo laipsnio ir neviršijant nustatyto šalies ūkio vidutinio darbo užmokesčio dydžio (įstatymo projekto 6, 7 str.).

Kaip jau buvo minėta, neturtinė (moralinė) žala – tai dvasinės kančios, išgyvenimai, kurie, priklausomai nuo teisės pažeidimo pobūdžio, yra labai individualūs ir priklauso nuo fizinio asmens psichikos; tuo tarpu kompensuojama moralinė žala apskaičiuojama pagal kūno sužalojimo sunkumo laipsnį visiškai neatsižvelgiant į patirtas paties nukentėjusiojo arba jo artimųjų (nusikaltimo aukos mirties atveju) dvasines kančias.

Pagal Laikinojo įstatymo projektą pareikšti ieškinį dėl neturtinės žalos atlyginimo teisę turi mirusio dėl kaltininko pavojingos veikos šeimos nariai: sutuoktinis(-ė), vaikai (įvaikiai), mirusiojo vaikai, gimę po nukentėjusiojo mirties, nepilnamečio tėvai (jtėviai). Jiems išmokama kompensacija lygiomis dalimis (Įstatymo projekto 2, 3 ir 5 str.). Vis dėlto gyvenime tarp šeimos narių susiklosto labai įvairūs asmeniniai neturtiniai santykiai. Vieni šeimos nariai dėl nukentėjusiojo mirties gali patirti didžiausias dvasines kančias, kiti – šiek tiek mažesnes, o tretieji – iš viso likti abejingi. Nepaisant patirtų dvasinių išgyvenimų, jiems visiems gali būti išmokamos vienodos kompensacijos. Manychiau, reikėtų pretendentams, siekiantiems vienkartinės kompensacijos, skirti teismo psichologinę, o kartais net ir psichiatrinę ekspertizę. Tada, atsižvelgus į jų patirtus išgyvenimus, skirti išmoka.

Laikinojo įstatymo projekto 5 straipsnio 3 dalis įpareigoja teisėją, nustatantį konkretų atlygintiną neturtinės žalos dydį, atsižvelgti į žalą padariusio asmens turtinę padėtį, kaltės formą, kitas svarbias aplinkybes, turinčias reikšmės nustatant žalos dydį. Norėčiau pabrėžti, jog neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijai, tiksliau tariant, jų hierarchija, neatitinka žalos pobūdžio. Atlygintina moralinės žalos suma siejama ne su jos objektyvia išraiška, o... su tą

žalą padariusio asmens turtine padėtimi ir kitomis svarbiomis aplinkybėmis, kurios, deja, seka minėta eilės tvarka. Pateikdami palyginimą paminėsime, jog asmuo, padaręs žalą turtui arba fizinio asmens sveikatai, turi ją atlyginti ne visiškai (LR CK 483 str.), visiškai (naujas LR CK 6.251 str.), o priklausomai nuo savo turtinės padėties. Kitaip tariant, asmuo, neturėdamas lėšų ir norėdamas turėti automobilį, jį pavagia, įgyja prievolę atlyginti ne visą padarytą žalą, o tik 1/10, nes jo, kaltininko, turtinė padėtis 10 kartų blogesnė negu tikrojo automobilio savininko. Taigi galima konstatuoti, jog Laikinojo įstatymo projekto 5 straipsnyje pateikti žalos nustatymo kriterijai neatitinka teisės principų ir bendrų atsakomybės už žalos padarymą pagrindų, žalos atlyginimo būdo ir dydžio (LR CK 483, 496 str., naujojo LR CK 6.251 str.). Tokia pati teisės norma yra ir dabar galiojančiame LR CK 7¹ straipsnyje. Teismas, nustatydamas atlygintiną moralinę žalą už paskelbimą tikrovės neatitinkančių žinių, žeminančių asmens garbę ir orumą per masinės informacijos priemones, arba už jų paskelbimą be asmens sutikimo, vėl atsižvelgia į žalą padariusio asmens turtinę padėtį, teisės pažeidimo sunkumo laipsnį, padarinius ir kitas svarbias ir bylai turinčias reikšmės aplinkybes. Šiuo atveju nustatant žalos dydį pirmenybė suteikiama pažeidėjo turtinei padėčiai. LR CK 7¹ straipsnis yra vienintelis dabar galiojančiame Kodekse, kuris numato neturtinės (moralinės) žalos apskaičiavimo kriterijus. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas bandė ištaisyti, tiksliau tariant, pako-
reguoti moralinės žalos apskaičiavimo kriterijus. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo senatas 1998 m. gegužės 15 d. nutarime Nr. 1 [14, p. 49–112] išaiškino teismams, jog įvertinant moralinę žalą pinigais reikia atsižvelgti į „žalą padariusio asmens kaltę, jo elgesį po žinių paskleidimo, į neigiamą įtaką ieškovo profesinei, visuomeninei veiklai ir kt., žinių paskleidimo būdą, formą, turinį, apimtį ir kitas, turinčias reikšmės, aplinkybes“ [14, p. 59]. Labai gerai, jog Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo senatas aiškindamas, kaip apskaičiuoti moralinę žalą, nenurodė kaltininko turtinės padėties kaip pagrindinio kriterijaus įvertinant atlyginamą pinigų sumą. Naujojo LR CK 6.250 straipsnio 2 dalyje, taip pat kaip ir dabar galiojančiame LR CK, yra numatytas kriterijus – „Žalą padariusio asmens turtinė padėtis“, tačiau jis nėra pirmas kriterijų sąrašė nustatant neturtinės (moralinės) žalos, išreikštos pinigais, dydį. Minėto straipsnio kriterijų sąrašas yra praplėstas „sąžiningumu“ ir „protingumu“, kas, manau, leis teismui atsižvelgiant į visas aplinkybes ir sąlygas objektyviai nustatyti patirtos moralinės žalos dydį.

Kai straipsnis jau buvo parengtas, Lietuvos Respublikos Seimui buvo pateikti dar keli alternatyvūs įstatymo projektai, pavyzdžiui, „Neturtinės (moralinės) žalos atlyginimo, kai baudžiamųjų įstatymų numatyta pavojinga veika yra suluošinamas fizinis asmuo, kitaip sužalojama jo sveikata ar atimama gyvybė, laikinojo įstatymo“ projektas [32]. Šie „Baudžiamųjų įstatymų uždrausta veika padarytos moralinės žalos atlyginimo įstatymo“ projektai yra tapatūs, tačiau jie pateikti skirtingų Seimo narių ir skirtingu laiku. Šis įstatymo projektas nustato moralinės žalos, kuri atsirado dėl baudžiamųjų įstatymų uždraustos veikos, atlyginimo sąlygas ir dydžius, taip pat atvejus, tvarką, kai moralinę žalą kompensuoja valstybė (įstatymo projekto 1 str.).

Pagal minimą alternatyvų įstatymo projekto 6 straipsnį nukentėjusiajam atėmus gyvybę tyčine baudžiamųjų įstatymų uždrausta veika, jo šeimos nariai įgyja teisę iš kaltininko reikalauti vienkartinės kompensacijos, ne didesnės kaip 75 šalies ūkio vidutiniai darbo užmokesčiai, o atėmus gyvybę dėl neatsargumo – 60 šalies ūkio vidutinių darbo užmokesčių.

Jeigu kaltininkas pakenkia nusikaltimo aukos sveikatai, priklausomai nuo jo kaltės ir kūno sužalojimo laipsnio vienkartinė kompensacija gali būti skiriama:

1. Esant tyčinei baudžiamųjų įstatymų veikai:
 - a) sunkaus kūno sužalojimo atveju – ne daugiau kaip 50 šalies ūkio vidutinių darbo užmokesčių;
 - b) nesunkaus kūno sužalojimo arba kitokio pasikėsimo į žmogaus sveikatą atveju – ne daugiau kaip 30 šalies ūkio vidutinių darbo užmokesčių.
2. Esant neatsargiai baudžiamųjų įstatymų veikai:
 - a) sunkaus kūno sužalojimo atveju – ne daugiau kaip 30 šalies ūkio vidutinių darbo užmokesčių;

b) nesunkaus kūno sužalojimo atveju arba kitokio pasikėsimo į žmogaus sveikatą atveju – ne daugiau kaip 20 šalies ūkio vidutinių darbo užmokesčių.

Naujasis Įstatymo projektas numato ir galimybę atlyginti nukentėjusiajam patirtą moralinę žalą, kai jam nusikalstama veika atimama asmens laisvė, pažeidžiama sąžinės, seksualinio apsisprendimo laisvė ir neliečiamybė, lygiateisiškumas, garbė, orumas, privataus gyvenimo neliečiamumas.

Taigi apibendrinant galima pasakyti, jog minėtas Įstatymo projektas detaliau reglamentuoja moralinės žalos atlyginimo atvejus, negu prieš tai Lietuvos Respublikos Seimui pateiktas Laikinojo įstatymo projektas. Norėčiau pabrėžti, jog naujajam alternatyviam „Baudžiamųjų įstatymų uždrausta veika padarytos moralinės žalos atlyginimo įstatymo“ projektui galima pareikšti lygiai tas pačias pastabas, kaip ir prieš tai nagrinėtam Laikinajam įstatymo projektui, būtent dėl atlygintinos moralinės (neturtinės) žalos dydžio apribojimo šalies ūkio vidutiniu darbo užmokesčiu bei moralinės žalos dydžio nustatymo kriterijais, tarp kurių pirmą vietą užima nukentėjusiojo turtinė padėtis. Šie Įstatymo projekto trūkumai jau anksčiau buvo aptarti, todėl dar kartą tai minėti nėra tikslinga.

Užsienio valstybių įstatymuose taip pat naudojami įvairūs kriterijai patirtai moralinei žalai apskaičiuoti. Apibendrinus juos galima konstatuoti, jog tai „tiek pakankamai konkrečiais, tiek vertinamaisiais požymiais apibrėžiami kriterijai (atsakovo kaltė, nukentėjusiojo patirtų fizinių ir dvasinių kančių pobūdis ir trukmė, individualios nukentėjusiojo savybės (lytis, amžius, profesija, giminystės laipsnis, pajamos), šalių turtinė padėtis, teisingumo ir protinumo kriterijai, kitos svarbios bylos aplinkybės“ [24, p. 24].

Išvados

1. Neturtinės (moralinės) žalos samprata *kompensavimas* Lietuvos teisinėje sistemoje yra sąlygiškai naujas dalykas. Žala pradėta kompensuoti nuo 1990 m. vasario 19 d., kai Lietuvoje buvo priimtas Spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymas, kuris numatė galimybę atlyginti moralinę žalą.

2. Priėmus Lietuvos Respublikos Konstituciją pirmą kartą Lietuvos teisės istorijoje moralinės žalos sąvoka ir jos atlyginimas tapo konstitucine nuostata.

3. Pagal šiuo metu galiojančius įstatymus, nukentėjusiajam nėra galimybės atlyginti Baudžiamojo proceso padarytą neturtinę žalą, bet Baudžiamojo proceso įstatymas numato vienintelį atvejį – asmenį pripažinti civiliniu ieškovu tik tada, kai jam padaroma materialinė žala (LR BPK 61 str.).

4. 2001 m. liepos 1 d. įsigaliojus naujam Lietuvos Respublikos civiliniam kodeksui, neturtinė žala bus atlyginama visais atvejais, kai ji bus padaryta dėl nusikaltimo asmens sveikatai arba atėmus gyvybę bei kitais įstatymo nustatytais atvejais.

5. Terminai *neturtinė žala*, *moralinė žala* vartojami kaip sinonimai ir kartu neatspindi, kokioms vertybėms dėl teisės pažeidimo padaroma žala.

6. Apibendrinus tiek užsienio, tiek Lietuvos neturtinės žalos sampratą ir pateikiamus jos apibrėžimus, galima konstatuoti, jog neturtinė žala – tai tam tikri glausti neigiami asmens psichikos pakitimai, kurie būtinai įvyksta jo sąmonėje pažeidus asmenines neturtines ir turtines vertybes. Tai gali pasireikšti nemaloniais kūno pojūčiais (pakilusiu kraujo spaudimu, pykinimu ir pan.), sutrikusiomis emocijomis, elgesio pakitimais, nerviniais tikais. Visa tai paveikia fizinio asmens savijautą.

7. Neturtinės žalos dydis priklauso nuo labai individualaus teisės pažeidimo pobūdžio ir fizinio asmens psichikos.

8. Nustatant neturtinės žalos dydį, manyčiau, reikėtų asmeniui paskirti psichologinę, o gal net psichiatrinę ekspertizę. Nuo psichinių sutrikimų sunkumo laipsnio turėtų priklausyti konkreči piniginė išmoka, kuri būtų skiriama nukentėjusiajam.

9. Šiame straipsnyje nagrinėtinus neturtinės (moralinės) žalos atlyginimo Įstatymo projektus dar reikia tobulinti, kad jie atitiktų naujojo LR CK nuostatas.

LITERATŪRA

1. Šalkauskis K. Civiliniai įstatymai. – Kaunas, 1933. T. 10. D. 1.
2. Žr. plačiau: Юридический словарь. – Москва, 1953.
3. Советское гражданское право. Под ред. О. А. Красавчикова. – Москва, 1973.
4. Žr. plačiau: Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность. – Москва, 1976.
5. Белякова А. Т. Имущественная ответственность за причинение вреда. – Москва, 1979.
6. Донцов С. Е., Маринина М. Я. Имущественная ответственность за вред причиненный личности. – Москва, 1986.
7. Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. 1990. Nr. 7–163.
8. LR Konstitucija. – Vilnius, 1993.
9. Danisevičius P. ir kt. Lietuvos TSR baudžiamasis procesas. – Vilnius, 1978.
10. Teisės problemos. 1999. Nr. 3.
11. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios. 2000. Nr. 74.
12. Lietuvos Respublikos vartotojų teisių gynimo įstatymas. Valstybės žinios. 1994. Nr. 94.
13. Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas. Valstybės žinios. 1994. Nr. 63.
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Teismų praktika. Nr. 9.
15. Bürgerliches Gesetzbuch: mit Einführungsgesetz; Verschollenheitsrecht, Beurkundungsgesetz, Gesetz über den Widerref. – München, 1991.
16. Schneider E. Schmerzensgeld. – Berlin, 1994.
17. Code civil / Rédiqée avec le concours de Goubeaux. 91e édition. – Paris, 1991.
18. Légier G. Droit civil. les obligations 16e édition. – Paris, 1998.
19. Беляцкин С. А. Возмещение морального (неимущественного) вреда. – Москва, 1997.
20. Гражданский кодекс Российской Федерации, полный текст. – Москва, 1997.
21. Новые постановления пленума Верховного Суда Российской Федерации по гражданским делам 1994–1996 годов. – Москва, 1997.
22. Žr. plačiau: Mullany J., Handford R. R. Tort Liability for Psychiatric Damage. – London, Sweet&Maxwell, 1993.
23. Barton W. A. Recovering for Psychological Injuries. 2nd ed. American Trial Lawyers Association, 1990.
24. Mikelienė D., Mikelėnas V. Neturtinės žalos kompensavimas // Justitia. 1998. Nr. 2.
25. Napier M., Wheat K. Recovering for Psychiatric Injury. – London, 1995.
26. Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas. Valstybės žinios. 1994.
27. Development of Indicators for Monitoring Progress towards Health for all by the Year 2000. – Geneva, 1981.
28. Tarptautinių žodžių žodynas / Ats. red. V. Kvietauskas. – Vilnius, 1985.
29. Žemaitis V. Dorovės sąvokos. – Vilnius, 1983.
30. Vitkevičius P., Vėlyvis S., Mikelėnas V., Vileita A., Staskonis V., Taminskas A., Rasimavičius P. Civilinė teisė: vadovėlis. – Kaunas, 1997.
31. <http://www.lrs.lt>. Įstatymo projektas P–992.
32. <http://www.lrs.lt>. Įstatymo projektai P–992A, IXP–130.

The Concept of Non-property Damage and the Problems of its Compensation in Civil Criminal Trial Law

Doctoral Candidate A. Rudzinskas

Law University of Lithuania

SUMMARY

Because of an infringement of Law a person may suffer not only property and physical damage but also spiritual and psychological pains and specific physiologic changes. All these factors negatively affect the spiritual health of the person. However, in the Article 30 of the Constitution of Republic of Lithuania, approved by the Referendum of citizens of Republic of Lithuania on October 25, 1992, it was declared that the compensation of material and moral damage caused to a person shall be determined by the laws. Namely from the date of the approval of the Constitution a compensation of a moral damage became a subject of a regulation by the Constitution for a first time in the history of Lithuanian Law.

In the present article a formation of the institute of a non-property (moral) damage in Lithuania is described. The conception of a non-property damage and the problems of its compensation in a criminal trial are presented, using the grammatical and systematic method of explanation of the laws. The author analyses normative acts of law of various foreign states (Germany, France, Russia, England) on a regulation of non-property damage institutes as well. Also in the article it is aimed to describe the principles of a compensation of a non-property damage from July 1, 2001 when the new Civil Code of Republic of Lithuania will come into force. It is stressed that when the said Code shall come into force, a non-property damage shall be a subject of a compensation in all cases, when it was caused by a crime, any damage to a person's health or taking a person's life as well as in other cases provided in the Bylaws.

